

UNIVERSITATEA „PETRU MAIOR” TÂRGU-MUREȘ
FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE

TRASEE INIȚIATICE ÎN OPERA LUI V. VOICULESCU
- Rezumatul tezei de doctorat -

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. univ. dr. Cornel MORARU

DOCTORAND:
Sorin-Gheorghe SUCIU

Târgu-Mureș
2013

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

ARGUMENT.....	5
1 UN MODERN ÎN PERENITATEA TRADIȚIEI.....	13
1.1 Dosar select(iv) al receptării critice.....	13
1.2 <i>Gândirea</i> , o revistă emblematică a culturii române.....	33
1.3 În atmosfera <i>Gândirii</i>	45
2 POEMUL – ICOANĂ SAU CALEA SPRE LUMINĂ.....	56
2.1 Prolegomene la ideea unui fenomen dublu saturat intuitiv.....	56
2.2 <i>Pârgă</i>	66
2.3 <i>Horeb lăuntric</i>	79
2.4 <i>Taborul</i>	96
2.5 Scurtă retrospectivă.....	107
3 EXISTENȚĂ ȘI ESENȚĂ ÎNTR-UN FIIND: <i>CAPUL DE ZIMBRU</i>	111
3.1 Preliminarii.....	112
3.2 Timbrul-simbol. Idol și icoană.....	117
3.3 Tertium non datur. Un existențial de suprafață?.....	119
3.4 Comuniune? Nici măcar dialog.....	141
3.5 Cortina.....	146
4 EROS ȘI AGAPÈ ÎN SONETE.....	149
4.1 O nedumerire.....	150
4.2 O incursiune prin lumea sonetului.....	159
4.3 Traducere imaginară sau anxietatea epigonului.....	163
4.4 Shakespeare și Voiculescu: sonete întru comuniune ori simplă comunicare.....	170
4.5 Eros, zbor în lumina lui Agapè.....	186

4.6	În loc de final.....	205
5	SIMBOLURI CREȘTINE ÎN <i>ZAHEI ORBUL</i>	208
5.1	Romanul voiculescian: expresie a râsului divin.....	208
5.2	Un simbol: destinul orbului Zahei.....	220
5.2.1	Lumina.....	224
5.2.2	Crucea.....	233
5.2.3	Apa.....	238
5.2.4	Șarpele.....	243
5.2.5	Biserica.....	257
5.3	Iubirea: aripi de Eros frânte.....	264
5.4	Retrospectivă.....	267
	CONCLUZII.....	271
	BIBLIOGRAFIE.....	286

CUVINTE CHEIE: poiesis, iconicitate, fenomenologie, ortodoxie, Rugul Aprins, tradiție, *Gândirea*, modernitate, poem-icoană, eros, agapè, simbol, isihie, logodnă noetică, eu christomorf, terț tainic inclus, existențial, revelare, comuniune, anagogie, energii increate.

ARGUMENT

O teză de doctorat concepută pe baza operei unui autor canonic al literaturii române, descoperit târziu de critica literară contemporană, redescoperit cu uimire și admirație după moartea sa și a cărui ediție integrală a operei, în vederea căreia s-a arat din nou terenul vast al criticii și al bio-bibliografiei autorului, doar ce a văzut lumina tiparului de câțiva ani, poate părea o piatră de încercare greu de dovedit. Totuși, având în vedere lumea în care trăim și problemele ei legate de greutatea alegerii căii potrivite fiecăruia dintre noi, alegere ce nu a fost parcă nicicând mai grea decât în zilele acestea, ce par a fi cele de pe urmă, punerea în lumină a traseelor inițiatice din opera unuia dintre cei mai echilibrați scriitori români reprezintă, în opinia noastră, un demers oportun. Nici viața omului V. Voiculescu, doctor fără de arginți, viață plină, plecată dintr-o copilărie binecuvântată cu mentori aproape fabuloși precum misteriosul Neculai Floacă (cel care, pe lângă părinți, l-a introdus în lumea basmului și a tradițiilor ancestrale ale românilor) și lecturi sănătoase (dintre care *Scriptura* este sursa de căpătâi) ce au conturat fibra intelectuală a viitorului scriitor, nu ni se pare a fi un exemplu depășit într-o lume ce are stringentă nevoie de repere solide. Exemplul unui autor ce n-a fost sigur, în toată viața sa, decât de faptul că Lumina este singura cale spre atingerea liniștii interioare, a *isihiei*, și care a căutat să o atingă prin toate mijloacele posibile, când cu mintea, când cu inima, iar, către sfârșitul călătoriei, cu mintea coborâtă în inimă, ni se pare demn de a fi luat în seamă.

Bineînțeles, abordările de până acum ale vieții și operei lui V. Voiculescu, vaste și variate, ne obligă, pe de o parte, la a găsi o cale proprie către miezul fierbinte al inspirației creatoare a „traducătorului imaginar” al ultimelor sonete shakespeariene, ajutându-ne, totuși, pe de alta, la șlefuirea punctelor noastre de vedere, prin oglindirea acestora.

Pornind pe cale, amintim că V. Voiculescu și-a făcut călătoria inițiatică, asemenea rabinului Eisik din Cracovia¹, călătorie menită a-i reconfirma valoarea inestimabilă a comorii din propria ogradă. Pornind un ciclu în spirală, artistul nostru, echilibrat de medicul din el, va ajunge, după un drum în care a asimilat cu nesaț mierea și veninul unei porțiuni întinse din câmpul

---

¹ Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 64.

culturii și civilizației universale, pe pragul acestei vieți, la adevărurile simple revelate în lumea copilăriei petrecute în ritmurile ancestrale ale societății tradiționale românești, ritmuri domolite de puterea alinătoare a credinței strămoșești. Teza noastră a urmărit, pe cât posibil, acest parcurs oglindit în opera voiculesciană, încercând a pune în lumină caracterul iconic al scriiturii autorului *Poemelor cu îngeri*. Pentru a atinge acest deziderat, am apelat, printre altele, la concepțiile lui Jean-Luc Marion privitoare la relația dintre idol și icoană, la *distanța* ce ne poate da o idee despre Dumnezeu / Iubire, în tentativa gânditorului creștin francez de a edifica, alături de alți compatrioți, o fenomenologie a religiei, necesară culturii² occidentale, și nu numai, de după declararea nietzscheană a morții lui Dumnezeu. În acest sens, sintagma „peisaj interior”, prin care Ovidiu Papadima definește poezia voiculesciană, ne este de mare ajutor, sintagma fiind susținută și de titlul unuia dintre poemele încercate hermeneutic în teza noastră, și anume *Horeb lăuntric*.

Un alt pilon, pe lângă opera în sine, pe care se sprijină teza noastră este admirabila demonstrație practică a pictorului Sorin Dumitrescu, cel care în 31 + 1 iconologii menite a ilustra rolul fundamental al iconarului în menținerea vie a doctrinei Bisericii Una, completează, parcă, demersul poetic voiculescian, demers a cărui expresie ne poate așeza pe prag, în contemplarea privirii care ne întâmpină din *distanță*. Și asta deși, aparent paradoxal, V. Voiculescu respingea organic, dar elegant, orice manifestare doctrinară, dogmatică ori ideologică.³ Nu întâmplător îi încredințează V. Voiculescu unul dintre manuscrisele sale lui André Scrima, personalitate fascinantă ce reușește a primi o bursă în India, după o ședere la Institutul Ecumenic din Geneva, organizat de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, și scapă de prigoana comunistă, ajungând, la un moment dat, reprezentant al patriarhului Constantinopolului, Athenagoras I, la conciliul Vatican II. El mijlocește și istorica întâlnire dintre Papa Paul al VI-lea și Athenagoras I. Am amintit de părintele A. Scrima deoarece, în capitolul în care tratăm simbolistica creștină din singurul roman voiculescian, *Zahei Orbul*, relevăm rolul călăuzei spirituale, al părintelui spiritual din tradiția ortodoxă, așa cum îl vede autorul volumului dedicat Rugului Aprins. Totuși, dacă mergem puțin mai în adânc, părintele spiritual reprezintă doar persoana care facilitează legătura cu „învățătorul lăuntric” augustinian, după cum ni-l prezintă Paul Ricœur într-una din conferințele *Gifford Lectures*.⁴ Subliniind despărțirea Sfântului Augustin de neoplatonism, prin teza reminiscenței sufletului, contrară celei a preexistenței acestuia, autorul *Metaforei vii* consideră contemplarea „o

---

² Cultură în sensul în care Nikolai Berdiaev o vede, desprinsă din cultul Bisericii.

³ Totuși, credem noi, nu și dogma văzută în sensul în care îl expune Petre Țuțea – ca potențare a misterului – pe urmele lui André Lalande.

⁴ Două dintre ele sunt incluse în volumul Paul Ricœur, *Iubire și justiție*, trad. de Mădălin Roșioru, Editura Art, București, 2009.

învățătură deoarece descoperirea adevărului nu este lectura în sine a Ideilor înnăscute, deci dintotdeauna aici, ci o descoperire lăuntrică. Această descoperire merită încă numele de «învățătură lăuntrică» (XIV, 45). În acest sens, figura învățătorului lăuntric nu este abolită, ci exaltată față de condiția unui suflet ce rămâne itinerant, pînă la contemplarea celor inteligibile. Ca atare metafora luminii n-ar putea să se substituie *figurii* învățătorului, din simplul motiv că lumina și cuvântul sunt unul și același lucru.⁵ Figura învățătorului este Imaginea după chipul și asemănarea căreia am fost noi creați – ca ființe „*christomorfe*” –, figura la care ne raportăm și în icoană, prin saltul transcendental. Această activare a „învățătorului lăuntric”, în registru ortodox, reprezintă modul teandric de a fi în lume, pe care îl reamintește Nichifor Crainic.

Prin urmare, teza noastră urmărește și relevarea contemplării ca mod de învățare, așa cum reiese ea din opera voiculesciană, mod de învățare ce ne confirmă faptul că suntem dumnezei în măsura în care, asistați de harul divin, am putea reuși a recrea lumea în har. Porniți pe urmele călătoriei inițiatice a lui V. Voiculescu, încercăm să observăm dacă se poate activa călăuză interioară în vederea ajungerii la nivelul de contemplare a Slavei lui Dumnezeu, „«din slavă în slavă», după apostol.”⁶ Expunem, astfel, vederii cititorului icoana scriiturii voiculesciene, întru pătrunderea miezului fierbinte al „creativității” sale. Firul roșu al cercetării noastre îl reprezintă suprasimbolul Luminii. Lumina este văzută simbolic, în sensul pe care îl dă Sfântul Grigorie Palama, pe urmele Sfântului Maxim Mărturisitorul, sensul anagogic de revelare a unui plan superior într-un fiind ce dispare odată ce și-a îndeplinit menirea: „simbolul fără subzistență reală, produs de providență”, care „nu există decât în momentul în care servește ca simbol. Nu există nici mai înainte, nici după aceea, pierind îndată cu desăvârșirea”.⁷ Pe scurt, încercăm a pune în lumină procesul isihast de coborâre a minții în inimă, așa cum reiese el din opera lui V. Voiculescu.

Închizând cercul acestei scurte pledoarii pentru actualitatea tezei noastre, putem sublinia faptul că s-a scris mult despre rolul artei, însă, ilustrative pentru demersul nostru sunt cuvintele lui Constantin Brâncuși: „Sculpturile mele nu trebuie respectate, ci trebuie iubite, să îți vină să te joci cu ele. Vreau să sculptez forme care să dea bucurie oamenilor. Ceea ce are într-adevar rost în artă este bucuria. Nu ai neapărată nevoie să înțelegi teoretic. Te face fericit ceea ce vezi? Asta e

---

⁵ *Ibidem*, pp. 91-92.

⁶ *Ibidem*, p. 86. Folosim sintagma *eu christomorf*, spre deosebire de P. Ricœur („sine cristomorf”), având în vedere faptul că luăm în considerare eul voiculescian ca fiind unul destituit din autosuficiența propriei intenționalități.

⁷ Sf. Grigorie Palama, „Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie; al treilea dintre cele din urmă. Despre sfânta lumină”, în *** *Filocalia sau culegere din textele Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VII, traducere, introducere și note Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977, pp. 263-272.

totul! Misiunea Artei este să creeze bucurie... și nu se poate crea artistic decât în echilibru și în pace sufletească, iar pacea se obține prin renunțare. Bucuria și pacea, pacea și bucuria, iată ce este de dobândit!”⁸ Asemenea autorului *Păsării măiastre*, V. Voiculescu a ajuns la isihie. După ce a uimit lumea literară românească, ne bucură, încă, cu opera sa de maturitate, și nu numai, determinându-ne a-l urma pe traseele devenirii sale ca om și artist desăvârșit, care-și țese vasta experiență artistică și de viață pe trainicele fire de urzeală ale *Sfintei Scripturi* - ce s-au împletit, organic, cu tradițiile societății arhaice românești -, dând viață, astfel, unor „scoarțe” literare meșteșugite în duh, unor adevărate icoane menite a fi contemplate cu ochiul inimii, în acea bucurie a „logodnei noetice”⁹, despre care vorbește Valeriu Anania.

OBIECTIVELE CERCETĂRII

Așadar, această teză și-a propus următoarele obiective: 1. Definirea spațiului paratopic al operei voiculesciene prin jalonarea reperelor semnificative din viața și opera autorului (copilăria binecuvântată de spațiul idilic patriarhal și viziunea îngerului, inițiatorul misterios în tainele folclorului românesc, harul doctorului fără de arginți, Rugul Aprins și rezistența împotriva tentativelor de nivelare a conștiințelor); 2. Realizarea unui tablou sinoptic al receptării critice a operei voiculesciene (contemporanii autorului, repere de neocolit ale criticii interbelice, pe de o parte, precum și principalele poziții critice față de opera postumă); 3. Relevarea iconicității scriiturii voiculesciene; 4. Încercuirea hermeneutică a unor poezii din volumul *Pârgă*, alături de *Taborul* și *Horeb lăuntric*, văzute ca poeme-icoană sau fenomene dublu saturate intuitiv; 5. Identificarea în operă a elementelor ce îl leagă pe V. Voiculescu de scolastică, pe de o parte, și de patristică, pe de alta: *a privi* vs. *a vedea* (Lumina); 6. Medierea conflictului dintre *idol* și *icoană* prin intermediul simbolului și al tertului inclus în povestirea *Capul de zimbru* precum și relevarea existențialului voiculescian; 7. Evidențierea relației *eros – agapè* în *Ultimele sonete ale lui Shakespeare. Traducere imaginară*; scoaterea în lumină a elementelor dialogului spiritual dintre operele celor doi autori de sonete, dialog într-o comuniune; 8. Identificarea și stabilirea rolului simbolurilor creștine subordonate Luminii în singurul roman voiculescian, *Zahei Orbul*.

---

⁸ Constantin Brâncuși, în Teodor Dănălache, *Constantin Brâncuși, sculptor creștin*, în „CreștinOrtodox.ro”, 15 martie, 2013, disponibil la <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/constantin-brancusi-sculptor-crestin-139944.html>, accesat la 16.03.2013.

⁹ Valeriu Anania, *Opera literară IX. Publicistica*, vol. 2, prefață de Ovidiu Pecican, cronologie Ștefan Iloaie, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008, p. 83.

METODOLOGIA CERCETĂRII

În ceea ce privește metodologia cercetării, am încercat o abordare transdisciplinară din perspectiva hermeneuticii literare, a istoriei și criticii literare, a religiei, a filosofiei, a iconologiei, a fizicii cuantice chiar, prin apelul la *terțul tainic inclus* ce face legătura dintre diferitele nivele de realitate, teoretizate de către Basarab Nicolescu, pe urmele lui Werner Heisenberg și după cercetările filosofice ale lui Ștefan Lupașcu - principiul afectivității căutat și de alți doi reprezentanți de seamă ai exilului românesc, B. Fondane și Emil Cioran. Am folosit, în acest sens, metoda „stilului de insolitare”, după cum denumește H. R. Patapievici¹⁰ hermeneutica părintelui A. Scrima.

PREZENTAREA SINTETICĂ A TEZEI DE DOCTORAT

În primul capitol, *Un modern în perenitatea tradiției*, am reușit să reactualizăm viziunea criticii interbelice asupra operei voiculesciene, care a stabilit, de fapt, reperele fundamentale ale interpretării poeziei sale. Am avut o abordare diacronică, în mare măsură, a problematicii tratate, datorită faptului că evoluția valorică a poeziei voiculesciene este una lentă, de acumulări continue, marcate de direcții uneori surprinzătoare, datorate extremei mobilități a gândirii lui V. Voiculescu, dar și de sclipiri fulgerătoare ale „geniului” poetic al acestuia. O readucere în prim-plan a acestor studii critice a avut ca scop reîmprospătarea, aparent paradoxală, a receptării critice a operei voiculesciene, prin apelul la origini, în spiritul în care poetul nostru vedea tradiția. Abordările criticilor interbelici sunt, în acest sens, completate, pe alocuri, cu oglindiri mai recente, care le re-așează în rostul lor. Astfel, am văzut perspectiva jaussiană a Thaliei Mușat, cea care recomanda o direcție de interpretare dinspre sentimentul religios ce răzbate din opera voiculesciană, alături de opinia lui N. I. Herescu, cel care vede la V. Voiculescu o poezie scrisă înaintea timpului său. Odată cu G. Călinescu am redescoperit iconicitatea scriiturii voiculesciene, un aspect pe care ne-am bazat, în mare măsură, dezvoltarea tezei, pe de o parte, dar și discrepanța dintre cele scrise de autorul *Istoriei literaturii române...* în această mare lucrare și analiza făcută cu prilejul apariției volumului *Destin* (1933). Am văzut, de asemenea, cum unul dintre primii literați importanți care remarcă valoarea poeziei voiculesciene a fost Tudor Vianu, într-o cronică publicată în revista *Gândirea*, locul de întâlnire al operelor și opiniilor unei părți însemnate a

---

¹⁰ H. R. Patapievici, „Despre metoda unui stil de insolitare”, prefață la André Scrima, *Duhul Sfânt și unitatea Bisericii*, Editura Anastasia, București, 2004, pp. 12-23.

intelectualității românești interbelice, și nu doar a ei. Salutând apariția *Poeme-lor cu îngeri*, autorul celor două volume de *Estetică* remarcă tradiționalismul profund și critică răceala cu care „tineretul revoluționar” a întâmpinat poezia lui V. Voiculescu. Ulterior, T. Vianu subliniază, prin chiar titlul studiului său, *Alegorism*, caracteristicile poeziei voiculesciene, vocabularul frust, simbolurile „grele de înțeles”, salutând și erotismul ce începe să transpară, mai pregnant, odată cu volumul *Întrezăriri*. Tradiționalismul voiculescian a fost evidențiat și prin prisma lui Mircea Braga, cel care s-a ocupat de sistematizarea abordărilor teoretice ale lui V. Voiculescu, puține dar interesante. Matricea tradiției este universal valabilă, scoțând la iveală valori comune atât unui artist „modern”, activând în capitala mondială a culturii acelor timpuri și care a re-inventat sculptura (C. Brâncuși), de exemplu - categorisit decadent de către reprezentanții proletcultismului „progresist” instaurat cu forța la noi -, cât și unui adept al tradiției, așa cum am văzut anterior. De fapt, erau unul și același, emanații ale matricii stilistice românești, ambii încercând să potențeze iubirea și frumusețea din ochii privitorului, unul cu dalta, celălalt cu pana. Influența vlahuțiană, cea rilkeană (prin Lucian Blaga), didacticismul, lexicul neșlefuit din primele volume au fost remarcate de către E. Lovinescu, cel care a afirmat că volumul *Poeme cu îngeri* reprezintă un prag înspre o altă artă. Șerban Cioculescu, pe de altă parte, a punctat importanța influenței lui Alexandru Vlahuță, apa vie a conștiinței române de unde s-a adăpat și un L. Blaga, de exemplu, dar și combinația năucitoare dintre fervoarea religioasă și erotismul ce începe să străbată versul voiculescian, aspect ce l-a determinat pe Al. Cistelean să vadă în V. Voiculescu un „homo duplex”. Cu Ovidiu Papadima am descoperit „peisajul interior” - pe existența căruia ne-am sprijinit demersul de relevare a iconicității scriiturii voiculesciene -, elementele basmului, rafinate în poem, precum și cele care îl apropie pe poet de baroc, în principal de reprezentările eremiților din pictura flamandă, un indiciu anunțând, spunem noi, aplecarea înspre isihie din apusul vieții lui V. Voiculescu. Prietenul Ion Pillat, cel care a insistat pe lângă V. Voiculescu pentru ca acesta să continue a scrie versuri, a remarcat adâncimea poemelor sale, alchimia la care supune poezia populară românească și franciscanismul ce reiese din stihurile sale. Ultimul din această serie, printre care se intercalează și opinii ale Roxanei Sorescu, ultimul privit diacronic, însă, este Vladimir Streinu, cel care semnează introducerile *Ultimelor sonete...* și ale volumelor de *Povestiri*. Evidențiind și el didacticismul și „optimismul utilitar”, de linie vlahuțiană, V. Streinu ne-a remarcat sunetul care a înlocuit, cu timpul, relieful din poezia de începuturi a lui V. Voiculescu și valerysmul noii sale poezii, aplicat, însă, unui alt domeniu tematic.

Un alt aspect pe care l-am abordat în primul capitol a fost acela al aportului lui V. Voiculescu la una dintre cele mai prestigioase reviste literare românești și europene a timpului, *Gândirea*. Am încercat, astfel, să realizăm un tablou sinoptic al contribuției *Gândirii* la viața culturală a României interbelice, pe de o parte, dar și să evidențiem contribuția autorului *Pârgă-i* la sprijinirea acesteia, pe de alta. Am observat repetarea traseului *Luceafărul*-ui sibian, răsărit odată cu noul secol la Budapesta, *Gândirea* fiind o altă revistă literară ardeleană nevoită a se transfera, cu arme și bagaje, la București, datorită precarității susținerii financiare, de această dată. Pornind de la un proiect al lui Cornel Moraru de recuperare a curentelor literare importante din prima jumătate a secolului XX din perspectiva teoriei elitelor, am amendat laudabila încercare a lui Dumitru Micu de recuperare a literaturii de la *Gândirea*, obținută cu prețul anatemizării *gândirismului*, întreprindere concretizată în cea mai cuprinzătoare monografie dedicată subiectului, grevată, totuși, de maniera „maniheistă” de abordare a binomului *Gândirea* – *gândirism*, de înțeles, întrucâtva, având în vedere atmosfera timpului. Am punctat, de asemenea, lupta literară transformată, la un moment dat, într-un adevărat război între cele două reviste literare, armate cu ideologiile proprii, *Gândirea* și *Sburătorul*, exponente ale *tradiționalismului*, respectiv *modernismului*, curente pe care Sorin Antohi încearcă a le „revaloriza” pe linia binomului *modernism* – *antimodernism*. De fapt, am văzut cum unul dintre reprezentanții de seamă ai modernității vieneze, Hugo von Hofmannsthal, a declarat că și-ar dori o revistă literară de calibrul *Gândirii*, superioară, la acel moment, celei germane, *Die Neue Rundschau*, și celei franceze, chiar, *La Nouvelle revue française*. Toți marii scriitori interbelici români au colaborat la această revistă, chiar dacă unii doar temporar, caracterul eclectic fiind semnul distinctiv al *Gândirii*, așa cum, programatic, a fost înscris în actul ei de naștere. V. Voiculescu a fost unul dintre pilonii revistei, fiind depășit ca număr de apariții doar de către prietenul său, I. Pillat. Criticată de adversari pentru *ortodoxism*, *gândirism* și *autohtonism*, revista a găzduit, totuși, printre alții, pe expresionistul L. Blaga și a publicat, în foileton, capodopera lui Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea Veche*. Spiritul *Gândirii*, exprimat prin eclecticism și neînregimentare, talent și valoare individuală, s-a păstrat mereu, dacă avem în vedere faptul că polemici pe tematica ideologiei culturale au avut loc chiar în interiorul acesteia, T. Vianu, de exemplu, pornind una dintre ele.

Cel de-al doilea capitol al tezei noastre, *Poemul – icoană sau calea spre Lumină*, constă într-un exercițiu hermeneutic menit a evidenția iconicitatea scriiturii voiculesciene, prin intermediul câtorva poeme din volumul *Pârgă*, unul de referință, în opinia noastră. În acest sens am

interpretat și alte două poeme, *Horeb lăuntric* și *Taborul*. Toate, de fapt, sunt văzute ca poeme – icoană, fenomene dublu saturate intuitiv, pe urmele încercării lui J.-L. Marion (alături de Paul Ricœur, Jean-Louis Chrétien, Michel Henry) de a încheia o fenomenologie a religiei pe baza declarației iohanice „Dumnezeu este Iubire.” Astfel, pornind de la sintagma „peisaj interior”, care sintetizează viziunea lui O. Papadima asupra poeziei voiculesciene, am urmărit, în principal, simbolismul celor doi munți reprezentativi pentru spiritualitatea iudeo-creștină, încercând să ajungem la simbolul Luminii, în sens palamit, de relevare, prin *anagogie*, a unei realități superioare într-o apariție ce dispare odată cu împlinirea menirii sale. Dacă icoana este un fenomen saturat intuitiv (mai mult decât tabloul, văzut ca idol, dar mai puțin decât teofania), noi am încercat să abordăm poezia voiculesciană ca fenomen dublu saturat intuitiv, ca prag pe care, prin contemplarea *Horeb-ului lăuntric* și a *Taborului*, de asemenea lăuntric, să ajungem în situația a fi întâmpinați de privirea Celui de Necuprins, care se retrage, mereu, invitându-ne a locui *distanța*, pe urmele Fiului. În acest demers ne-am sprijinit și pe observațiile lui Constantin Jinga, cel care vede scriitura voiculesciană, iconicitatea textului acestuia, realizată prin aducerea „spiritului timpului” (*Zeitgeist / saeculum*) la „stadiul de simbol”, prin „zugrăvirea” acestuia pe țesătura „discret impregnată” cu elemente biblice. Legătura dintre cele două momente revelatoare, vetero- și neotestamentar, s-a făcut prin intermediul icoanei „Rugului Aprins”, icoană adusă de către Sandu Tudor la mănăstirea Antim și căreia L. Voronțova îi dedică un studiu aprofundat ce relevă diferențele fundamentale dintre tabloul religios occidental și icoana ortodoxă. Această fractură, irecuperabilă, dar ameliorabilă, apărută în duecento, este, de asemenea, subliniată de pictorul S. Dumitrescu, la opiniile căruia am apelat, mai pe larg, în capitolele ulterioare. Fără a uita textul voiculescian, care a fost, totuși, punctul de plecare al expunerii noastre, realizăm faptul că drumul spre Lumină începe cu saltul transcendental, consecutiv epuizării căilor exterioare de atac, salt menit a activa „învățătorul lăuntric”, prin contemplare, pentru ca, „scoțând sandala minții moale”, să îndrăznim a călca „pe spirit pur” (*Horeb lăuntric*) și să ajungem „doar atât să spunem, tari, fără de-nfrângeri / «Noi, copiii Slavei, ne-nturnăm acasă»” (*Taborul*).

În cel de-al treilea capitol, intitulat *Existență și esență într-un fiind: Capul de zimbru*, am urmărit dihotomia *idol – icoană*, pe urmele aceluiași J.-L. Marion, pornind de la rarissima marcă poștală văzută ca simbol al lumii întruchipate de fiecare dintre cei doi posesori, eroii povestirii-testament a lui V. Voiculescu. Firul roșu al tezei noastre, Lumina, apare și aici sub forma jarului din godinul în care căpitanul Tomuț își aruncă „icoana” profanată de privirile concupiscente ale

ochilor idolatri. Jarul ne trimite către Rugul Aprins veterotestamentar și, implicit, spre fenomenul născut de întâlnirea providențială, din cadrul mănăstirii Antim, a unei părți a intelectualității române, ce încerca a-și salva bruma de libertate spirituală de sub lamele buldozerului comunist, cu teologi în adâncul sens al cuvântului, întâlnire a cărei catalizator a fost părintele Ivan Kulîghin (Ioan cel Străin), autor al *Scrisorii* a cărei lectură hermeneutică o face A. Scrima în cartea dedicată Rugului Aprins și purtător al narațiunilor cunoscute sub titlul de *Pelerinul rus*¹¹, presupus model al povestirilor voiculesciene (R. Sorescu).

Pe de altă parte, sintagma *tertium non datur*, reprezentând fundamentul logicii aristotelice, ne-a permis abordarea existențialului voiculescian, care nu este chiar unul de suprafață (ba chiar fără rost, după E. Simion). Am văzut, odată cu J.-L. Marion - plecat în căutarea unui Dumnezeu fără Ființă, încercat a fi desprins din opera Sf. Toma din Aquino - cum Dumnezeu ca *esse* (ființare, existență) se *distanțează* de Ființa metafizicii (obiectul filosofiei pentru *ens comune*), apropiindu-și-o, devenindu-i cauză, pentru că *doar* în Dumnezeu, și *numai* în El, sunt contopite esența și existența. Astfel, și *doar în acest sens*, conform filosofului creștin francez, Ființa metafizicii nu se mai ridică înaintea lui Dumnezeu, ca idol, ci salvează *distanța*. Ajunși în punctul acesta, ne-am gândi că Achindin și Varlaam ar putea începe a-l bănuși și pe Sf. Toma de diteism. Teologia fenomenologică dezvoltată astfel permite gândirea în afara unui Dumnezeu - cauză a toate, chiar și *causa sui*. Dumnezeu-Iubire se dăruie pe sine în însuși darul iubirii pe care ni-l oferă. La fel și timbrul căpitanului Tomuț simbolizează iubirea mamei, ca manifestare a Iubirii însăși, care se dăruie plenar, necondiționat, fără cauză și neurmărind vreun efect (menționăm că R. Sorescu îl vede ca talisman, deoarece i-a fost dăruit ca să-i poarte noroc). Dimpotrivă, timbrul contelui K..., idolul, simbolizează lumea în care totul e cauză și efect, unde economia darului nu funcționează decât în funcție de privirile concupiscente care îl sus-țin. Singurul lucru care ține în picioare această lume este *terțul tainic inclus* lupascian - ori *energiile increate*, dacă e să vorbim în cheie teologică ortodoxă -, cel care provoacă ciocnirea celor două simboluri, văzute de noi ca idol, respectiv icoană, lăsându-l pe căpitanul Tomuț să se *lămurească*, să se regăsească pe sine, făcând alegerea întru esența sa. Pe acest nivel de realitate a învins „idolul”, învingător învins, de fapt, pentru că în Realitatea care contează, învinsul „cap de zimbru”, „icoana”, este învingător.

---

¹¹ *** *Pelerinul rus (Mărturisirile sincere către duhovnicul său ale unui pelerin rus cu privire la rugăciunea lui Iisus)*, trad. după originalul din Svesto-Troițko-Serghievici Lavri de arhimandrit Paulin Lecca, Ediția a II-a, Editura Sophia, București, 2012.

Un alt aspect tratat aici a fost acela al dialogului. Am observat faptul că, în povestirea voiculesciană, potrivit viziunii lui Mihai Șora despre dialog și comuniune, dialogul nu se dezvoltă datorită faptului că protagoniștii nu se află pe nivele egale de demnitate. Pe acest nivel de realitate, mundan, învinge idolul, expresie a lumii atotputernice mașini ce nivelează conștiința și ucide spiritul. Aparentul dialog este, de fapt, un monolog. De asemenea, am atins problema națională, o latură care l-a preocupat mereu pe V. Voiculescu. Un articol al Roxanei Sorescu, privind ecranizarea povestirii voiculesciene de către Lucian Pintilie, ne relevă un punct de vedere postmodernist asupra destinului național, o deformare grotescă prin adăugarea (printre altele) unei fraze cioraniene din *Schimbarea la față a României*. *Tertium non datur* va însemna, astfel, în ambele viziuni, dar în manieră diferită, inexistența celei de-a treia căi pentru destinul național. Totuși, după cum am văzut, a treia cale există, fiind calea salvării individuale, a retragerii interioare în vederea unei reactivări, odată cu schimbarea condițiilor exterioare. Plecând de la relația kierkegaardiană dintre *îndoială* și *disperare* („îndoiala este disperarea spiritului, disperarea este îndoiala personalității”), am stabilit faptul că eroul *Capul-ui de zimbru* alege absolutul, din disperarea care-l pune pe pragul acestei alegeri. Aruncând în foc „icoana” maculată de privirile idolatre și ieșind în pustietate, eroul, expresie a eului voiculescian, nu se sinucide spiritual, așa cum sugerează R. Sorescu, ci, dimpotrivă, alege calea „retraversării”, a plonjonului transcendental, singura cale spre Lumină, prin adevărul revelat de „învățătorul lăuntric.” El va prefera, asemenea eului voiculescian, ieșirea definitivă - și, mai ales, definitivă - din scena lineară a mundanului pentru a plonja, întru ridicare, în lumina „jarului aprins”, închipuind, astfel, crucea, simbol al Creatorului său, în accepțiune palamită.

În capitolul patru, *Eros și Agapè în sonetele voiculesciene*, ne-am ocupat de capodopera poetică a „traducătorului imaginar” al sonetelor shakespeariene, mai exact, așa cum reiese din titlu, de relația dintre doi termeni ce desemnează iubirea în scrierile vetero-, neotestamentare și patristice. Astfel, excutând o traducere a unei nedumeriri a Michelinei Tenace cu privire la V. Soloviov, am căutat să vedem cum s-au împăcat medicul cu misticul, cu poetul, cu teologul și cu filosoful din interiorul complexe personalități care a fost V. Voiculescu. Am observat că teolog în sensul larg răspândit astăzi, nu a fost, ci doar în sensul în care în interiorul său a vorbit Cuvântul (*o theos logos*). De asemenea, am văzut, cu ajutorul lui A. Scrima, Dorin Ștefănescu și Andrei Pleșu, că poseda ceea ce se numește „vedere teologală”. Filosof nu a fost, din nou, decât în măsura în care iubea, într-adevăr, Înțelepciunea, cu toate că a studiat filosofie, elemente ale gândirii lui W. James, de exemplu, oglindindu-se destul de evident în opera sa, laolaltă cu cele

ale lui Platon sau, ca să amintim de o lucrare a lui Gh. Vlăduțescu, elemente de filosofie a legendelor românești, în spiritul cel mai pur al tradiției ce i-a fost matrice culturală (cultura fiind văzută de noi și în sensul lui Nicolai Berdiaev, ca desprinsă din cultul Bisericii). Cât despre mistic, în sens canonic, așa cum ne relevă C. Moraru vorbind despre T. Arghezi, nu putem spune că ar fi fost, deoarece nu a avut măcar veodată intenția de a renunța la poezie. Experiența mistică ar fi putut-o avea, totuși, dacă ne gândim la faptul că, încarcerat în hrubele negre ale ciumei roșii, alt sprijin nu a mai avut în relația directă cu Dumnezeu. Despre medic, amintim doar metoda *Blitzdiagnostic* și tratamentele pe baza rețetelor medicinei populare, prescrise în urma *diagnosticului existențial*.¹² Poet, da. Poet a fost, plenar, opera sa de maturitate înglobând toate aspectele personalității sale amintite. Sau, putem spune, parafrazându-i titlul ciclului de sonete, a fost traducător imaginar în poezie al Poeziei.

După o incursiune în lumea sonetului, am observat cum conceptul de „traducere imaginară” și-a dovedit fertilitatea, folosit fiind de către Șt. Aug. Doinaș în ale sale eseuri despre poezie. Astfel, V. Voiculescu este văzut ca un „epigon major” a cărui „anxietate”, concept teoretizat de către Harold Bloom, s-a materializat în benefica lucrare de traducere imaginară a ultimelor sonete shakespeariene. Anxietatea influenței pe care W. Shakespeare, mai degrabă spiritul revelat din opera sa, ar fi putut-o provoca lui V. Voiculescu, în lumina teoriei lui H. Bloom, s-ar fi rezolvat într-o operă ce a deschis noi orizonturi într-un domeniu, cel al cântului de dragoste, în care temele și motivele sunt destul de limitate, fapt pentru care se regăsesc la toți marii poeți. Astfel, sonetele shakespeariene au primit o nouă viață, înălțate fiind către o altă dimensiune, aceea a „logodnei noetice” (V. Anania). De această dată, dialogul are loc, ajungându-se la comuniune spirituală între operele celor doi autori de sonete, dialogul deschizându-se către cea de-a patra dimensiune teoretizată de către M. Șora, cea a „Universalei putințe”. Această materializare a dialogului ne-a dus către icoana îmbrățișării apostolice a Sfinților Apostoli Petru și Pavel, materializare a teologiei dinamice a „frumoasei alergări” a Sfântului Sofronie al Ierusalimului, readusă în prim-plan de către Eminentă Sa, Cardinalul Christoph von Schönborn, actual Arhiepiscop al Vienei. Opiniile pictorului S. Dumitrescu ne-au ajutat, printre altele, să relevăm latura isihastă a *Ultimel(e)or sonete ale lui Shakespeare. Traducere imaginară*. De asemenea, am evidențiat caracterul iconic al unora dintre sonete, pe urmele studiului comparatist al Zoei Dumitrescu-Bușulenga. Astfel, apelând la simbolistica trandafirului, am ajuns la concluzia că substituția imaginii frumuseții și adevărului

---

¹² Constantin Daniel, în G. Brătescu (coord.), *Retrospective medicale. Studii, note și documente*, Editura Medicală, București, 1985, pp. 581-583.

shakespearian - distilate în poezie asemenea parfumului rozei păstrat în „cleștare” - cu cea a durerii eterne voiculesciene, duce, din convergența, pe prag, a liniilor de fugă ale sonetului *CLXXV (21)*, la nașterea imaginii mormântului gol al Mântuitorului, promisiune a Învierii în trup făcută omului statornic în credință.

În următoarea secțiune a acestui capitol, pornind de la „peisajului interior” ce redă împletirea de sorginte barocă dintre „valențele transcendente ale luminii” și „senzualitatea grasă, umidă, a pământului”, remarcat de O. Papadima - și care ni-l relevă pe acel „homo duplex” de care vorbește Al. Cistelecan -, am căutat să evidențiem, în sonetele voiculesciene, lupta *erosului* celui bun, elan vital plantat de către Dumnezeu în toată creația, elan care, ghidat de gândul bun și susținut de inima iubitoare va tinde către împlinirea în Lumina lui *agapè*. Ținând cont de părerea lui V. Anania, cel care afirmă că V. Voiculescu s-ar fi călăuzit în elaborarea sonetelor, nemărturisit, după *Cântarea Cântărilor*, ne-am folosit de ideea de „nupțial” gândită de către P. Ricœur – atunci când subliniază nuanțele dintre realismul sexual și moralismul matrimonial în această secțiune a *Bibliei* – pentru a evidenția manifestarea iubirii *agapè* în *Ultimele sonete...* Astfel, pe urmele lui Emmanuel Lévinas, am subliniat faptul că orice urmă de moralism dispare în sonete, cântece de dragoste prin excelență, problematica morală transmutându-se într-un erotism analog „nupțialului” evocat de către P. Ricœur. Se găsește, astfel, răspuns la întrebarea lui Șt. Aug. Doinaș privitoare la rezolvarea problemelor etice. Morala este, prin urmare, imanentă iubirii-*agapè*, care este dăruire de sine, fără de cauză - și, deci, neurmărind efecte -, revărsare erotică întru Lumină, întru Bine: „Să ardem împreună de-același foc ceresc” (*CXCVIII - 44*).

Ultimul capitol al tezei noastre, *Simboluri creștine în Zahei Orbul*, a pornit de la o frumoasă metaforă găsită de către Milan Kundera, cel care combină un concept al teoriei literare, *opera aperta*, cu un frumos proverb ebraic, permițându-ne să prezentăm unicul roman voiculescian ca pe o expresie a „râsului lui Dumnezeu”. Profitând de un studiu al lui E. Salmann, cel care consideră că romanul este un depozitar modern al elementelor religioase, am urmărit extragerea nodurilor simbolisticii creștine ce susțin țesătura covorului voiculescian și care, potențând misterul, permit acestuia să devină unul zburător înspre Lumina din înalt. Lumina a fost, din nou, urmărită, prin mărirea distanței dintre semnificațiile verbelor *a privi* și *a vedea*, romanul construindu-se (după cum au remarcat o serie de critici), la exterior (spunem noi, alături de R. Sorescu), pe contrastul năucitor dintre spectacolul privirii manifestat de bălciul deșertăciunilor și incapacitatea orbului Zahei de a participa la acest spectacol. În esență, însă, romanul voiculescian este o călătorie inițiativă eșuată (R. Sorescu) datorită lipsei iubirii, element

esențial care duce la eșecul acestei lui Zahei. Lipsa unei călăuze adecvate - de fapt, însăși motivația eroului este una greșită, din start - nu va permite activarea călăuzei interioare, a „învățătorului lăuntric”, deși momente favorabile există. Un uriaș orizont de așteptare se creează odată cu coborârea în ocnă doar pentru a fi răsturnat în cel de-al treilea capitol al romanului. Finalul este unul semnificativ în plan simbolic, șarpele cel rău mușcând fin, dar mortal. Popa Fulga săvârșește păcatul capital al orgoliului și, implicit, eșuează în a salva pruncul prin taina botezului, datorită alungării harului. Orbul Zahei, lipsit de îndrumare, calcă pe capul șarpelui benefic aflat în năpârlire și-și dă duhul, prăbușit într-o „metanie mută”, lăsând izbăvirea lumii tot pe umerii încercați ai lui Iisus Hristos. Simbolul ne trimite și în plan real, lumea „omului celui nou”, adus și implantat cu tancurile de către steaua roșie în cinci colțuri de la răsărit, instalându-se în locul vechii lumi tradiționale - ce începuse a se armoniza cu modernitatea -, nivelate sub tăvălugul comunismului alogen susținut de numeroase cozi de topor.

Simbolurile creștine au fost relevate începând cu *Lumina*, firul roșu al acestei teze, după cum am afirmat. Orbenia eroului indică, mai ales, căutarea luminii, vindecarea implicând două componente, nu neapărat complementare: dobândirea luminii fizice și a celei spirituale. Zahei eșuează pe ambele planuri. Totuși, importantă este cea din urmă, așa cum reiese și din versurile voiculesciene, care evocă unul dintre momentele novotestamentare: „Ce folos că mi-ai redat privirea, / Eu n-așteptam vederea, ci mântuirea” (*Orbul*). *Crucea* este drumul pe care se ajunge în *Lumină* și apare în romanul voiculescian atât în forma concretă, crucea vie de la Dervent, văzută de către neștiutorul erou ca un instrument magic, cât și ca arbore cosmic (codrii Cervoiului), simbol arhaic, anterior rafinării creștine. Dacă pe drumul crucii se ajunge în *Lumină*, *apa* este originea vieții (Dunărea este mama recunoscută de Zahei), pe de o parte, dar, mai ales, simbolizează botezul, „apa arzătoare” în care Iisus Hristos s-a scufundat odată cu păcatele omenirii întru mântuire. *Șarpele* este, la rândul său, strâns legat de apă, simbolistica vechilor civilizații prezentându-l ca energie vitală, pe de o parte, dar și ca aducător de moarte, pe de alta, conform ambivalenței binecunoscute a simbolului. În roman, șarpele apare atât sub forma de ființă vie, hrănită de cei doi tovarăși de suferință, simbol al energiilor vitale ale pământului, cât și stilizat pe cristelniță, în dublă ilustrare, șarpele lui Moise care prefigurează apariția lui Mesia. *Biserica* este păstrătoarea tuturor simbolurilor creștine. Dar, așa cum afirmam anterior, eșecul drumului inițiat al lui Zahei este dat de lipsa Iubirii. Neinițiindu-și eroul în tainele iubirii, de oricare fel ar fi fost ea, deși, aproape de inițierea prin Eros a fost, în grădina lui Lagradora, simbol al Edenului, autorul îl condamnă la nereușită. Nici de iubirea mamei nu a avut parte, Zahei

nerecunoscând-o pe cea care i-a dat viață. Dar, lucru esențial, nu a avut parte de cunoașterea iubirii și a rolului ei, chiar dacă el este un om funciar bun, cu toate alunecările sale pe pantele abrupte ale patimilor. De unde și necesitatea unui părinte spiritual adecvat de care, cu bună știință, autorul-demiurg l-a privat.

CONCLUZII GENERALE

Ajunși la finalul aparent al călătoriei noastre pe *Trasee-le inițiatice în opera lui V. Voiculescu* - aparent final deoarece puncte ale relansării noetice se află întrețesute în textura acestui demers -, ne vom trage puțin sufletul, pentru a putea arunca o privire retrospectivă asupra meandrelor drumului parcurs și a-i evidenția utilitatea, pe de o parte, dar și eventualele direcții de urmat întru zugrăvirea unui peisaj mai cuprinzător, dar nu neapărat mai adânc, într-ale celor deja zugrăvite de către autorul *Pârgă-i*. Și asta pentru că, la fel ca în viață, nu ținta este importantă ci drumul parcurs în vederea atingerii ei, drum pe fâgașul căruia este important a presăra amintiri la care să te întorci pentru a te regăsi pe tine însuși, în cazul în care, la un moment dat, calea îți va fi blocată, așa cum frumos aflăm din suprarealista (mai degrabă *subrealistă*, ca să fim în ton cu viziunea lupasciană privind opera lui Salvador Dali, mai apropiată de *infrarealismul* barbian¹³) scriere a Mihaelei Moraru.¹⁴ Despre pragul pe care se află omenirea, în general, și civilizația europeană, în particular, în momentul de față, ne vorbește și profesorul Ilie Bădescu, atunci când dialoghează pe tema „oboselii sufletești a lumii contemporane”.¹⁵ Teza noastră se va putea lua în considerare ca o ex-punere a operei voiculesciene întru contemplare, pentru acea întoarcere din drumul rătăcirii actuale, care ne seacă de energiile vitale, înspre spiritualitatea care, aparent paradoxal, a stat, totuși, la baza modernității. Spațiul și tradiția ortodoxiei române, care se regăsesc plener în opera lui V. Voiculescu - fără a avea pretenția de superioritate asupra altora - și care au fost atât de frumos puse în valoare de teologia lui Dumitru Stăniloae, se pot constitui într-un model încă viu, organic legat de adevărurile simple ale vieții, pentru o Europă a cărei elită (și pe care a noastră „elită” o urmează orbește, teoria maioreșciană a formelor fără fond fiind la fel de actuală) nu are curajul a statua un adevăr fundamental, recunoașterea valorilor creștine care i-au modelat adânc, vrând, nevrând, destinul. Nu întâmplător, la sugestia lui Basarab Nicolescu,

¹³ Pompiliu Crăciunescu, *Terțul ascuns*, în „Convorbiri literare”, Iași, nr. 9, septembrie, 2009, p. 87.

¹⁴ Maya-Mihaela Moraru, *Lumea de jos*, Editura Arania, Brașov, 2009.

¹⁵ Ilie Bădescu, *Lumina Celui nevăzut*, la „Trinitas TV”, disponibil la http://www.dailymotion.com/video/xxkac4_prof-ilie-badescu-la-trinitas-lumina-celui-nevyzut-oboseala-sufleteascy-a-lumii-contemporane-11-octo_news?start=3102#.UTxhY1e87rA, accesat la 10.03.2013.

Fundația John Templeton a finanțat în România, începând din anul 2006, un program intitulat „Știință și Ortodoxie – Cercetare și educație”, în cadrul unui program mai larg de aflare a unei căi de armonizare a celor două componente ale vieții umane. Răspunzând la o întrebare din cadrul unui interviu, fizicianul român afirmă că „știința și religia pot exista în mod total separat, așa cum orbul poate trăi fără vază și surdul poate trăi fără auz. Știința este oarbă la valori, iar religia este surdă la explorarea științifică a Naturii.”¹⁶ Având în vedere afirmația lui A. Schmemann, cel care vede creștinismul drept „capătul religiilor”, și faptul că teologii români folosesc termenul de „teologie ortodoxă” și nu pe cel de „religie ortodoxă”¹⁷, precum și viziunea lui D. Stăniloae despre poporul român ca punte ce unește „luciditatea latină” cu „sentimentul de taină răsăritean”, acest demers nu ni se pare a fi unul hazardat.

Revenind din scurta incursiune pe tărâmul fascinant al lirismului susținut cu argumente teologice, sociologice și epistemologice, putem afirma că această teză și-a îndeplinit, în mare măsură, obiectivele trasate. Astfel, abordarea noastră a fost una transdisciplinară, și nu doar una interdisciplinară (încercare a cărei rezultat este de stabilit, încă, având în vedere anvergura acesteia), deoarece am urmărit și dimensiunea verticală a problematicii alese, pentru o mai bună vizualizare a complexității operei voiculesciene, o complexitate care, aparent paradoxal, își reconstituie elementele într-o unitate simplă, adusă de întâlnirea cu Celălalt, „de văzut” prin saltul transcendent sau, dacă preferați, prin acea „retraversare” din lirica lui Aurel Pantea. Prin urmare, traseele inițiatice urmărite în opera lui V. Voiculescu ne-au dus către locul în care, prin intuirea slavei creștinului, am încercat a-L „vedea” pe Iisus Hristos – slava lui, de fapt - cu „ochiul inimii” deschis întru Slava lui Dumnezeu, pe traseul ascendent desenat de către P. Ricœur și amintit în argumentul tezei noastre. În vederea atingerii acestui deziderat, am folosit metode variate, de la cercul hermeneutic la biografism, de la instrumente ale criticii și istoriei literare la iconologie, încercând a înțelege, pe alocuri, opera literară voiculesciană cu ajutorul elementelor de teologie și filosofie, de fizică cuantică chiar, într-o abordare transdisciplinară, după cum am afirmat anterior.

Concret, am observat cum călătoria spirituală a lui V. Voiculescu, începută pe un tărâm desprins parcă din basmul românesc (tărâm care a fost asimilat organic în orizontul creștin și care, datorită înțelepciunii prelaților și voievozilor români dăruți cu har, nu a sufocat tradiția ancestrală ci, dimpotrivă s-a hrănit din ea), s-a desfășurat printr-un ciclu în spirală, poetul

---

¹⁶ Basarab Nicolescu, *Dacă știința și religia vor accepta să dialogheze, atunci orbul va vedea și surdul va auzi*, interviu realizat de Petrișor Militaru și Marius Ene, în „Sisif”, nr. 26-27, 1 februarie 2010, Craiova, disponibil și la <http://www.it4s.ro/Articles.htm>, accesat la 11.03.2013.

¹⁷ *Ibidem*.

ajungând din nou acasă - după un ocol inevitabil și benefic prin filosofia, știința și cultura universală, merit a pune *distanță* în vederea dobândirii capacității de a redescoperi comoara din propria ogradă -, îmbogățit cu experiența dobândită și trecută prin filtrul purificator al durerii. Trăirile copilului „pierdut” în reverii revelatoare - care ne dezvăluie faptul că legătura cu transcendentul este foarte puternică pentru sufletul aflat în armonie cu lumea și hrănit cu cele de trebuință - sunt conștientizate și contemplate de privirea teologală, activată de coborârea isihastă a minții în inimă, specifică modului de viață teandric. Cuvintele lui C. Brâncuși privitoare la rolul artei sintetizează, parcă, drumul parcurs de către opera voiculesciană: „Arta nu s-a dezvoltat decât în marile epoci religioase. Arta poate cea mai desăvârșită a fost creată în timpul copilăriei umanității. Căci, omul începuturilor uita de grijile casei și lucra cu multă voieșie. Copiii au această bucurie primordială. Eu aș vrea să retrezesc această stare prin sculpturile mele. Când nu mai suntem copii, suntem deja morți. Tot ce se creează prin filozofie, înțeleasă ca iubire de înțelepciune, devine bucurie, pace, lumină și libertate. Lucrurile nu sunt greu de făcut. Ceea ce este cu adevărat greu este să ajungem să fim în stare să le facem. Trebuie să ne detașăm de noi înșine și de toată părtinirea omenească, numai astfel vom izbuti să redescoperim frumosul. Trupul omenesc este frumos în măsura în care oglindește sufletul.”¹⁸ Spusele celui a cărei liniștită bătrânețe a fost umbrită doar de marea durere de a nu fi primit aprobarea autorităților comuniste pentru a putea reveni în țară au același ton cu cele ale lui V. Voiculescu, după cum am văzut că gândea el tradiția. Țelul ultim al poetului, atingerea isihiei (după o căutare asiduă, prin varii mijloace, a revelației divine), urmare a inițierii în Rugăciunea minții și a inimii, odată cu participarea la fenomenul Rugul Aprins, va încununa o experiență de viață distilată, filtrată prin durere - asemenea parfumului rozei care-și dă viața, strivită -, în expresia ultimă a poeziei lui V. Voiculescu.

Autorul *Poeme-lor cu îngeri* nu este, totuși, un călugăr, chiar dacă tinde către înduhovnicire. Viața palpită, la tot pasul, în opera sa, dovedindu-se faptul că este darul cel mai de preț pe care ni l-a făcut Dumnezeu. De altfel, singura interdicție pusă lui Lucifer de către Dumnezeu, în așa-zisa prinsoare privitoare la Iov, a fost legată de viața acestuia (*Iov*, 2, 6). Nu că viața ar fi mai puțină într-un părinte spiritual. Dimpotrivă. Zbaterea e, însă, din ce în ce mai lină, până se ajunge la isihie, la detașare, la vederea Luminii increate, simbol ce duce către înalt, către Slava lui Dumnezeu. Prin urmare, trecându-și vasta experiență de viață, prometeicele năzuințe și

---

¹⁸ Constantin Brâncuși, în Teodor Dănălahe, *Constantin Brâncuși, sculptor creștin*, în „CreștinOrtodox.ro”, 15 martie, 2013, disponibil la <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/constantin-brancusi-sculptor-crestin-139944.html>, accesat la 16.03.2013.

dragostea necuprinsă, prin athanorul durerii, poetul nostru încearcă a ne pune înaintea ochilor, întru a vedea prin contemplare, o icoană vie, pe pragul căreia ne-ar putea întâmpina, din *distanță*, privirea Celui de necuprins. Poezia, în sensul originar de *poiesis*, re-prezintă lumea văzută de văzul teologal al lui V. Voiculescu, lume re-creată, din har, a omului ce tinde „a se lămuri” pentru a ajunge să viețuiască teandric. Noi ne-am luat libertatea de a hălădui, pe subtile ori mai evidente trasee inițiatice, prin această operă, îndrumați sau nu, în mai mică ori mai mare măsură, de Lumina ce-l călăuzește pe poet prin astă vale a plângerii presărată cu oaze de bucurie pentru cei care ajung să le vadă. Avem și o *Busolă*, încrustată pe manuscrisul dedicat părintelui A. Scrima, la plecarea acestuia din țară: „Oricare mi-ar fi mintea, mi-e inima creștină: / Ea să nu-și piarză calea’n lumescul ocean, / Ci pururi să mă’ndrepte, prin beznă și catran, / Ca o busolă vie spre veșnica Lumină.”¹⁹

În concluzie, considerăm că teza de față aruncă un dram de lumină pe traseele inițiatice din opera lui V. Voiculescu, o lumină care va ajuta lectorul să pătrundă miezul creației unui autor profund credincios, un autor care a scris inspirat, în mare măsură, și care a topit vâna adâncă a tradiției în creuzetul inimii de Iubire arzânde, șlefuid, apoi, cu migală și artă, diamantele rezultate. Personalitate complexă, cu un destin pe măsură, curmat pe nedrept, V. Voiculescu s-a urnit greu pe panta poeziei, arta sa având nevoie de o perioadă lungă de gestație în mintea și în inima ocupată de acei „frați dușmani” de care amintea Șt. Aug. Doinaș. Când această ocupație a încetat, când poetul a ajuns să pășească pe calea isihiei, întreaga experiență artistică și de viață s-a distilat în athanorul care a devenit inima cu mintea împreună ntru Lumină. Atunci, s-a dăruit pe sine, asemenea Celui pe care L-a căutat o viață întreagă, pe felurite căi. Din darul său, am primit și noi o frântură, pe măsura inimii noastre, încercând a o oferi mai departe, celor care or fi având nevoie de el.

PERSPECTIVELE ȘI LIMITELE CERCETĂRII

Având în vedere vastitatea operei voiculesciene, este clar că teza noastră nu poate fi una exhaustivă. Nici nu ne-am propus lucrul acesta, de fapt. La o primă vedere, se poate observa că lipsește abordarea dramaturgiei scriitorului, secțiune interesantă, totuși, la care ne-am gândit în vederea continuării cercetării noastre. De asemenea, povestirile pot fi dezvoltate în direcția

---

¹⁹ V. Voiculescu, *Busola* (fragment), dedicație pe manuscrisul Scrima, în V. Voiculescu, *Opera literară. Dramaturgia. Documente biografice. Manuscrise sechestrare. Manuscrise regăsite*, Editura Cartex 2000, București, 2004, p. 683.

abordată de noi, chiar dacă le-am ales pe cele mai semnificative în prezenta teză. Am evitat, după cum se vede, aspectul fantastic al scriiturii lui V. Voiculescu, datorită faptului că această cale a fost deja explorată²⁰, punctul nostru de vedere asupra magicului voiculescian reieșind din vederea aurorală a ortodoxiei române, cea care, după cum subliniază D. Stăniloae și V. Anania, a fost destul de înțeleaptă în a nu se război cu mentalitatea societății arhaice tradiționale românești. Bineînțeles, și aici este încă mult teritoriu de explorat.

Ca alte neîmpliniri, semnalăm că în capitolul al patrulea nu s-a exploatat îndeajuns filonul platonice al *Sonetelor...*, chiar dacă legătura cu misterele antichității a fost făcută prin imaginea lui Platon privind crucea, răstignirea sufletului cosmic pe trupul cosmic, evocată de către Rudolf Steiner. Problema androgenului ar putea fi unul dintre aspectele ce pot fi dezvoltate ulterior. De asemenea, această secțiune a tezei se poate completa prin ideile lui George Bataille, prefigurate de Sapho într-unul din poemele sale, privind legătura strânsă dintre Eros și Thanatos, cu cele trei tipuri de erotism, cel al trupurilor, al sufletelor și cel sacru, cu transgresarea limitei, ca mod de evoluție a omului în lume. Scopul ar fi acela de a completa tabloul eforturilor de reconciliere a teologiei cu filosofia, eforturi prezentate de către P. Ricœur, așa cum am amintit în incipitul capitolului dedicat sonetelor voiculesciene.

O nouă direcție de lucru ar putea pleca din exploatarea distopiei voiculesciene, prezentă în *Lobocoagularea prefrontală*, legând-o de cea din 1984, romanul lui George Orwell. Analogia care se poate face este evidentă, însă, singurul care a pus-o pe hârtie, până în momentul acesta, a fost Nicolae Oprea, într-un număr din *Viața românească*²¹, idee prezentată și în lucrarea citată în teza noastră. Tema se poate aborda din perspectiva isihasmului, cooptând *Revolta dobitoacelor*, nu întâmplător deschizătoare de drum în volumul dedicat prozei literare voiculesciene în ediția îngrijită de către R. Sorescu (*Lobocoagularea...* încheie seria povestirilor). O altă scriere orwelliană, *Ferma animalelor*, ar putea fi folosită în acest sens. De asemenea, două dintre piesele de teatru ale lui V. Voiculescu, *Gimnastica sentimentală* și *Demiurgul*.

---

²⁰ Amintim aici, pe lângă cartea lui Nicolae Oprea, *Magical în proza lui V. Voiculescu*, perfectibilă și ea, materializarea tezei doctorale a Anastasiei Dumitru, *Ipostaze ale fantasticului în proza lui Vasile Voiculescu*, Ed. Universitară, București, 2011, precum și teza Laurei Mălăncăș, *Structuri arhaice și mitice în opera lui Vasile Voiculescu*, susținută public, în 2011, la UPM Tg.-Mureș.

²¹ Nicolae Oprea, *Utopii și distopii literare (schiță comparativă)*, în „Viața românească”, București, nr. 1-2, 2012, pp. 21-22. Bianca Burța remarcă îndrăzneala interesantei analogii într-o recenzie din *Observatorul cultural*.

CONTRIBUȚII PROPRII

Considerăm că principalul aport al acestei teze de doctorat la dezvoltarea universului poetic voiculescian îl constituie abordarea din perspectiva fenomenologică a operei scriitorului. În acest sens, am apelat la împreună-lucrarea unor cercetători francezi (Jean-Luc Marion, Paul Ricœur, Jean-Louis Chrétien, Michel Henry) întru găsirea unei noi căi de depășire a impasului filosofiei occidentale prin încercarea de instituire a unei posibile fenomenologii a religiei bazată pe ideea unui Dumnezeu fără Ființă, pornindu-se de la declarația iohanică „Dumnezeu este Iubire.” În acest sens, ne-am sprijinit efortul pe uimitoarea expunere practică a doctrinei Bisericii Una, de către S. Dumitrescu în *Noi și icoana. 31 + 1 iconologii pentru învățarea icoanei*. Deși caracterul iconic al scriiturii voiculesciene a fost remarcat încă de la începuturile criticii privitoare la opera sa, sperăm să fi deschis noi perspective în acest sens, prin gândirea poemului-icoană ca fenomen dublu saturat intuitiv. De asemenea, readucerea în prim-plan a principalelor reflecții critice asupra poeziei voiculesciene interbelice, într-un dosar critic presărat cu perspective mai proaspete asupra viziunii reperelor de neocolit ale criticii literaturii române dintre cele două războaie, poate fi o contribuție semnificativă. Și, nu în ultimul rând, efortul de a creiona aspectele definitorii ale personalității unui Om adevărat, ale unui Român, puternic ancorat în realitatea frustră a lumii, pe care încearcă, prin opera sa, a o re-integra în Adevăr, ni se pare a fi binevenit în condițiile în care lumea de azi duce lipsă de repere solide.

BIBLIOGRAFIE

Opera autorului

- Voiculescu, V., *Buna Vestire*, în „Gândirea”, București, an IX, nr. 4, 1932.
- Voiculescu, V., *Confesiunea unui scriitor și medic*, în „Gândirea”, București, an XIV, nr. 8, octombrie, 1935.
- Voiculescu, V., *Destin*, Editura Cartea Românească, București, 1933.
- Voiculescu, V., *Gînduri albe*, ediție și cronologie de Victor Crăciun și Radu Voiculescu, studiu introductiv de Șerban Cioculescu, Editura Cartea Românească, București, 1986.
- Voiculescu, V., *Integrala prozei literare*, Ediție îngrijită, prefață și cronologie de Roxana Sorescu, Editura Anastasia, București, 1998.
- Voiculescu, V., *În grădina Ghetsemani. Antologie de poezie mistică*, Editura Art, București, 2009.
- Voiculescu, V., *Jurnal*, în „Manuscriptum”, București, nr. 1, 1978.

- Voiculescu, V., *Lupta cu îngerul*, în „Gândirea”, București, an XII, nr. 1, ianuarie, 1932.
- Voiculescu, V., *Nuvele*, vol. I, *Capul de zimbru*, prefață de Mircea Tomuș, tabel cronologic de Ion Voiculescu, Editura Minerva, 1972.
- Voiculescu, V., *Opera literară. Dramaturgia. Documente biografice. Manuscrise sechestrate – manuscrise regăsite*, Editura Cartex 2000, București, 2004.
- Voiculescu, V., *Opera literară. Poezia*, Editura Cartex 2000, București, 2004.
- Voiculescu, V., *Opera literară. Proza*, Editura Cartex 2000, București, 2003.
- Voiculescu, V., *Pârgă*, Editura Cartea Românească, București, 1921.
- Voiculescu, V., [Poezia tradiționalistă], în „Manuscriptum”, București, an I, nr. 1, 1970.
- Voiculescu, V., *Povestiri. I. Capul de zimbru*, Ediție îngrijită de Victor Iova și Ion Voiculescu, studiu introductiv de Vladimir Streinu, EPL, București, 1966.
- Voiculescu, V., *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginată de V. Voiculescu*, București, Editura pentru Literatură, 1964.
- Voiculescu, V., *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginată de V. Voiculescu / Die letzten ersonnenen Sonette Shakespeares in der Erdachten übersetzung V. Voiculescus*, ediție bilingvă, transpunere germană: Immanuel Weissglas, prefață de Zoe Dumitrescu Bușulenga, Editura Albatros, București, 1974.
- Voiculescu, Vasile, *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginată*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Voiculescu, V., *Ultimele sonete ale lui Shakespeare. Traducere imaginată*, tabel cronologic, prefață și referințe critice de Roxana Sorescu, Editura Art, București, 2010.
- Voiculescu, V., *Zahei Orbul*, Editura Gramar 100+1, București, 1996.
- Voiculescu, V., *Zahei Orbul*, Editura Art, București, 2010.

Lucrări de istorie și critică literară

- Anania, Valeriu, *Din spumele mării*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- Anania, Valeriu, *Opera literară IX. Publicistica*, vol. 2, prefață de Ovidiu Pecican, cronologie Ștefan Iloaie, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008.
- Balotă, Nicolae, *Romanul românesc în secolul XX*, Editura Viitorul Românesc, București, 1997.
- Braga, Mircea, *V. Voiculescu în orizontul tradiționalismului*, Editura Minerva, București, 1984.
- Braga, Mircea, *V. Voiculescu. Măștile căutării de sine (o hermeneutică a orizonturilor creației)*, Editura Academiei Române, București, 2008.
- Bloom, Harold, *Anxietatea influenței. O teorie a poeziei*, trad. de Rareș Moldovan, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- Boldea, Iulian, *Istoria didactică a poeziei românești*, Editura Aula, Brașov, 2005.
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941.

- Călinescu, G., *Ulysse*, Editura pentru Literatură, București, 1967.
- Cioculescu, Șerban, *Aspecte lirice contemporane*, Editura Casa Școalelor, București, 1942.
- Culianu, Ioan Petru, *Studii românești I*, Editura Nemira, București, 2000.
- Diaconu, Mircea A., *Poezia de la „Gândirea”*, Ediția a II-a revăzută, Ideea Europeană, București, 2008.
- Doinaș, Ștefan Augustin, *Eseuri*, Editura Eminescu, București, 1996.
- Doinaș, Ștefan Augustin, *Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974.
- George, Alexandru, *Semne și repere*, Editura Cartea Românească, București, 1971.
- Grăsoiu, Liviu, *Poezia lui Vasile Voiculescu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești contemporane II. În căutarea fondului*, Editura Adevărul, București, 1934.
- Jinga, Constantin, *Biblia și sacrul în literatură*, Editura Universității de Vest, colecția *episteme* [2] Timișoara, 2001.
- Kayser, Wolfgang, *O introducere în știința literaturii*, Editura Univers, București, 1979.
- Kernbach, Victor, *Mituri esențiale*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
- Kundera, Milan, *Arta romanului*, traducere și prefață de Simona Cioculescu, Editura Humanitas, București, 2008.
- Lovinescu, E., *Istoria literaturii române contemporane. Evoluția poeziei lirice*, Editura Ancora, București, 1928.
- Lovinescu, E., *Scrieri*, vol. 6: *Istoria literaturii române contemporane 1900 – 1937*, ediție de Eugen Simion, Editura Minerva, București, 1975.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- Micu, Dumitru, *Gândirea și gândirismul*, Editura Minerva, București, 1975.
- Moceanu, Ovidiu, *Cuvinte și cărți*, Editura Universității „Transilvania”, Brașov, 2006.
- Negrici, Eugen, *Introducere în poezia contemporană*, Editura Cartea Românească, București, 1985.
- Oarcăsu, Ion, *Prezențe poetice*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Oprea, Marius, *Adevărata călătorie a lui Zahei. V. Voiculescu și taina Rugului Aprins*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Oprea, Nicolae, *Magicul în proza lui V. Voiculescu*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003.
- Papadima, Ovidiu (coordonator), *Izvoare folclorice și creație originală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.
- Pintea, Emil, *Gândirea. Antologie literară*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
- Popescu, Florentin, *Pe urmele lui Vasile Voiculescu*, Editura Sport-Turism, București, 1984.
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I, Editura David & Litera, București-Chișinău, 1998.
- Sorescu, Roxana, *Interpretări*, Editura Cartea Românească, București, 1979.

- Steinhardt, Nicolae, *Dăruind vei dobândi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
- Streinu, Vladimir, *Pagini de critică literară*, vol. 3, Editura Minerva, București, 1974.
- Ștefănescu, Dorin (coord.), *B. Fundoianu sau încercarea paradoxului. Pentru o hermeneutică existențială*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2010.
- Ștefănescu, Dorin (coord), *Deschiderea poemului. Exerciții hermeneutice*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012.
- Ștefănescu, Dorin, *Înțelegerea albă. Cinci studii de hermeneutică fenomenologică*, Editura Paralela 45, Pitești, 2012.
- Vianu, Tudor, *Opere*, vol I, *Scrieri literare*, Antologie, note și postfață de Gelu Ionescu, Ediție îngrijită de Sorin Alexandrescu, Matei Călinescu și Gelu Ionescu, Editura Minerva, București, 1971.
- Vianu, Tudor, *Opere. 5. Studii de stilistică*, Antologie, note și postfață de Sorin Alexandrescu, Text stabilit de Cornelia Botez, Editura Minerva, București, 1975.
- Vlad, Ion, *Descoperirea operei: comentarii de teorie literară*, Editura Dacia, Cluj, 1970.
- Zaharia-Filipaș, Elena, *Introducere în opera lui Vasile Voiculescu*, Editura Minerva, București, 1980.

Bibliografie suport

- Anania, Valeriu, introducere la „*Cântarea Cântărilor*” în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Editura IBMBOR, București, 2001.
- Antoși, Sorin (coordonator), *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, colecția Addenda Cuvântul, Editura Muzeului Literaturii Române și Editura Cuvântul, București, 2008.
- Boghici, Cezar, *Sacrul și imaginarul poetic românesc din secolul al XX-lea*, Editura Psihomedica, Sibiu, 2010.
- Bria, Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
- Bachelard, Gaston, *Poetica reveriei*, trad. de Luminița Brăileanu, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
- Belu, Dumitru, *Despre iubire*, Editura Omniscop, Craiova, 1994.
- Blaa, Lucian, *Trilogia culturii. Spațiul mioritic*, Ediția Doua, Editura Oficiului de Librărie București, București, 1937.
- Brătescu, G. (coord), *Retrospective medicale. Studii, note și documente*, Editura Medicală, București, 1985.
- Caillois, Roger, *Omul și sacrul*, ed. a II- revizuită, trad. de Dan Petrescu, Editura Nemira, București, 2006.

- Chevalier, Jean. Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri – mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol 2, E-O, trad. de Daniel Nicolescu et all, Editura Artemis, București, 1995.
- Chevalier, Jean. Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3, P-Z, trad. de Daniel Nicolescu, Micaela Slăvescu et all, Editura Artemis, București, 1995.
- Cistelecan, Alexandru, *11 Dialoguri (aproape teologice)*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2003.
- Cocagnac, Maurice, *Simbolurile biblice. Lexic teologic*, traducere din franceză de Michaela Slăvescu, Editura Humanitas, București, 1997.
- Chrétien, Jean-Louis. Henry, Michel. Marion, Jean-Luc. Ricoeur, Paul, *Fenomenologie și teologie*, trad. de Nicolae Ionel, Editura Polirom, Iași, 1996.
- Crețu, Ecaterina (coord.), *Termeni de stilistică și de poetică*, Editura Grafit, Bacău, 2007.
- Dumitrescu, Sorin, *Noi și icoana. 31+1 iconologii pentru învățarea icoanei*, Editura Anastasia, București, 2010.
- Eco, Umberto, *Interpretare și suprainterpretare*, trad. de Ștefania Mincu, ed. îngrijită de Ștefan Collini, Editura Pontica, Constanța, 2004.
- Eliade, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Eliade, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, trad. de Brândușa Prelipceanu, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2005.
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Armacord, Timișoara, 1994.
- Florenski, Pavel, *Iconostasul*, trad. de Boris Buzilă, Editura Anastasia, București, 1994.
- Fundoianu, B., *Imagini și cărți*, Editura Minerva, București, 1980.
- Ghibu, Onisifor, *Universitatea Daciei Superioare*, Atelierele Grafice „Cvltvra Națională”, București, 1929.
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Cuvente den bătrâni*, II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984.
- James, William, *Introducere în filosofie*, trad. de V. Ciubotariu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
- LaCocque, André. Ricoeur, Paul, *Cum să înțelegem Biblia*, trad. de Maria Carpov, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Lévinas, Emmanuel, *Totalitate și Infinit. Eseu despre exterioritate*, traducere, glosar și bibliografie de Marius Lazurcă, postfață de Virgil Ciomoș, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Maingueneau, Dominique, *Discursul literar. Paratopie și scenă de enunțare*, trad. de Nicoleta Loredana Moroșan, Institutul European, Iași, 2007.
- Marion, Jean-Luc, *God Without Being*, translated by Thomas A. Carlson, foreword by David Tracy, The University of Chicago Press, Chicago, 1991.

- Marion, Jean-Luc, *Idolul și distanța*, trad. de Daniela Pălășan, Tinca Prunea-Bretonnet, coord. Cristian Ciocan, Editura Humanitas, București, 2007.
- Moraru, Maya-Mihaela, *Lumea de jos*, Editura Arania, Brașov, 2009.
- Nemoianu, Virgil. Antohi, Sorin, *România noastră. Conversații berlineze*, Ediția a II-a revăzută, Institutul European, Iași, 2009.
- Nicolescu, Basarab, *Ce este realitatea?*, traducere din limba franceză de Simona Modreanu, Editura Junimea, Iași, 2009.
- Nicolescu, Basarab, *Noi, particula și lumea*, trad. din fr. de Vasile Sporici, Ed. Junimea, Iași, 2007.
- Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al ființei*, Editura Eminescu, București, 1978.
- Origen, *Comentariu la Evanghelia după Ioan. Cartea I*, traducere, note și studii de Cristian Bădiliță, Institutul European, Iași, 1995.
- Otto, Rudolf, *Sacrul. Despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*, trad. de Ioana Milea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
- Paglia, Camille, *Sexual Personae - Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson*, Yale University Press London & New Haven, 1990.
- Ricœur, Paul, *Iubire și justiție*, trad. de Mădălin Roșioru, Editura Art, București, 2009.
- Sadoveanu, Mihail, *Baltagul*, Editura Cartea Românească, București, 1930.
- Saint-Exuperry, Antoine de, *Micul prinț*, traducere de Benedict Corlaciuc, Editura Ion Creangă, București, 1996.
- Scrima, André, *Duhul Sfânt și unitatea Bisericii*, Editura Anastasia, București, 2004.
- Scrima, André, *Timpul Rugului Aprins*, Editura Humanitas, București, 1996.
- Steiner, Rudolf, *Creștinismul ca fapt mistic și misteriile antichității*, trad. de Petru Moga, Editura Humanitas, București, 1993.
- Surdu, Alexandru. Bălan, Sergiu (coord.), *Studii de teoria categoriilor*, vol II, Editura Academiei, București, 2010.
- Șora, Mihai, *A fi, a face, a avea*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Tilgher, Adriano, *Viața și nemurirea în viziunea greacă*, trad. de Petru Creția, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995.
- Todorov, Tzvetan, *Teorii ale simbolului*, trad. de Mihai Murgu, Editura Univers, București, 1983.
- Toma, din Aquino, *Despre fiind și esență*, trad., studiu introd., note și comentarii, referințe bibliografice și tab. cronologic de Eugen Munteanu, Ed. a II-a rev., Ed. bilingvă, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Țuțea, Petre, *Între Dumnezeu și neamul meu*, ediție îngrijită de Gabriel Klimowicz, Fundația Anastasia, Editura Arta Grafică, București, 1992.
- Vlăduțescu, Gheorghe, *Filosofia legendelor cosmogonice românești*, Editura Paideia, București, 1998.
- Vlăduțescu, Gheorghe, *Filosofia primelor secole creștine*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2012.

- Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, Editura Academiei R. S. R., București, 1987.
- Whittaker, Thomas, *Neoplatonismul. Un studiu asupra istoriei elenismului*, trad. de Alexandru Anghel, Editura Herald, București, 2007.
- Wilde, Oscar, *Portretul lui Dorian Grey*, prefață de Mircea Mihăieș, trad. și note de Magda Teodorescu, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Wilde, Oscar, *The Picture of Dorian Gray*, Penguin Popular Classics, London, 1994.
- ****Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Editura IBMBOR, București, 2001.
- ****Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. I, ed. a II-a, tradusă din grecește de Prot. stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană” S. A., Sibiu, 1947.
- ****Filocalia sau culegere din textele Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, traducere, introducere și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, vol II, Maxim Mărturisitorul, *Cuvânt ascetic, Maxime despre dragoste, Capete teologice, Întrebări, nedumeriri și răspunsuri, Tâlcuire la Tatăl Nostru*, Ediție electronică, Editura Apologeticum, București, 2005.
- ****Filocalia sau culegere din textele Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, traducere, introducere și note Dumitru Stăniloae, vol III, Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, Apologeticum, ediție electronică, București, 2005.
- ****Filocalia sau culegere din textele Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, traducere, introducere și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, vol. V, Petru Damaschin, *Învățăături duhovnicești, Simeon Matafrastul, Parafrază la Macarie Egipteanul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976.
- *** *Filocalia sau culegere din textele Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VII, scrieri de: Nichifor din Singurătate, Teolipt al Filadelfiei, Sfântul Grigorie Sinaitul și Sfântul Grigorie Palama, traducere, introducere și note Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
- *** *Filocalia sau culegere din textele Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VIII, scrieri de: Calist și Ignatie, Calist Patriarhul, Calist Angelicude, Calist Catafigyotul; precum și un studiu al traducătorului despre istoria isihasmului în ortodoxia română, cu câteva texte filocalice ale unor călugări români, traducere, introducere și note Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- *** *Pateric Egiptean*, diortosit, completat și adnotat de monahul Filotheu Bălan, Ed. a 5-a, rev., Editura Sophia, București, 2012.
- *** *Pelerinul rus (Mărturisirile sincere către duhovnicul său ale unui pelerin rus cu privire la rugăciunea lui Iisus)*, trad. după originalul din Svesto-Troițko-Serghievici Lavrî de arhimandrit Paulin Lecca, Ediția a II-a, Editura Sophia, București, 2012.

Lucrări publicate în periodice

Blaga, Lucian, *Nichifor Crainic*, în „Gândirea”, București, an. XX, nr. 6, iunie, 1941.

- Blaga, Lucian, *Revolta fondului nostru nelatin*, în „Gândirea” Cluj-Napoca, an I, nr. 10, septembrie, 1921.
- Boldea, Iulian, *Spiritualitate și poezie – Vasile Voiculescu*, în „Tabor”, revistă lunară de cultură și spiritualitate românească editată de Mitropolia Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, an IV, nr. 4, iulie, 2010.
- Crainic, Nichifor, *Isus în țara mea*, în „Gândirea”, București, an. II, nr. 11-12, ianuarie, 1923.
- Crainic, Nichifor, *Parsifal*, în „Gândirea”, București, an. III, nr. 8-9, 10-20 ianuarie, 1923.
- Crainic, Nichifor, *Sensul tradiției*, în „Gândirea”, București, an. IX, nr. 1-2, 1929.
- Crăciunescu, Pompiliu, *Terțul ascuns*, în „Convorbiri literare”, Iași, nr. 9, septembrie, 2009.
- Culianu, Ioan Petru, *Vasile Voiculescu, romancier al iluziei și al speranței*, în „Revista Scriitorilor Români”, München, nr. 12, 1973.
- Defour, Gabriela, *Lumea magazin*, București, nr. 3, 1997.
- Ganciu, Elena-Maria, *Erosul mistic în poezia lui Vasile Voiculescu*, în „Tabor”, revistă lunară de cultură și spiritualitate românească editată de Mitropolia Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, an III, nr. 7, octombrie, 2009.
- Herescu, Nicolae I., *V. Voiculescu și poezia pură*, în „Gândirea”, București, an XXII, nr. 7, august-septembrie 1943.
- Ionoaia, Lavinia, *Dihotomia vedere-lumină în romanul Zahei Orbul, de Vasile Voiculescu*, în „Studii de știință și cultură”, Arad, anul V, nr. 4 (19), Decembrie, 2009.
- Mastan, Bianca, *Elemente simbolice în romanul Zahei Orbul, de Vasile Voiculescu*, în „Studia Theologica” III, Cluj-Napoca, 3/2005.
- Marino, Adrian, *Opera postumă a lui V. Voiculescu: Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare*, în „Contemporanul”, București, an. XIX, nr. 6, 5 februarie, 1965.
- Moraru, Cornel, *Sentimentul sacrului în lirica argheziană*, în Proceedings of the “International Conference European Integration between Tradition and Modernity”, Editura Universității Petru Maior, Târgu-Mureș, 2007.
- Mușat, Thalia, *Vasile Voiculescu. Un traseu literar sinuos și fast*, în „Revista nouă”, Câmpina, seria a patra, an. I, nr. 7, octombrie, 2004.
- Neamțu, Mihai, *Idol, simbol, icoană. O discuție a fenomenologiei imaginii la Jean Luc Marion*, în „Studia theologica”, Cluj-Napoca, an I, nr. 2, 2003.
- Nicolescu, Basarab, *Dacă știința și religia vor accepta să dialogheze, atunci orbul va vedea și surdul va auzi*, interviu realizat de Petrișor Militaru și Marius Ene, în „Sisif”, Craiova, nr. 26-27, 1 februarie, 2010.
- Oprea, Nicolae, *Utopii și distopii literare (schiță comparativă)*, în „Viața românească”, București, nr. 1-2, 2012.
- Papadima, Ovidiu, *Peisajul interior din poezia lui V. Voiculescu*, în „Gândirea”, București, an XXII, nr. 7.
- Pillat, Ion, *V. Voiculescu poet al țării și al sufletului ei*, în „Gândirea”, București, an. XXII, nr. 7, 1943.

- Podoabă, Virgil, *Catabaza orfică, versiunile mitului orfic și paradigmele poeziei I*, în „Vatra”, Tg.-Mureș, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 2010.
- Salmann, Elmar, *Romanul ca model pentru teologie*, în „Vatra”, nr. 5-6 (mai-iunie), Tg. Mureș, 2010.
- Sorescu, Roxana, *Controverse – Inedit și nu prea*, în „România literară”, București, nr. 7, 2005.
- Sorescu, Roxana, *Tertium non datur vs Capul de zimbru*, în „Observator cultural”, București, nr. 320, mai, 2006.
- Stăniloae, Dumitru, *Noi unim luciditatea latină cu sentimentul de taină răsăritean*, în „Veghea”, Brașov, nr. 1 (mai – iunie), 2008.
- Ștefănescu, Dorin, *La ce bun o filosofie existențială?*, în „Vatra”, Tg. Mureș, nr. 1 (ianuarie) 2010.
- Tănăsescu, Christian, *Calea șarpelui – calea alchimică a eliberării*, în „Observator cultural”, București, nr. 188, septembrie, 2003.
- Turcan, Nicolae, *Marion via Dionisie*, în „Tribuna”, Cluj-Napoca, nr. 195, 16-31 octombrie 2010.
- Vianu, Tudor, *Cronică literară*, în *Gândirea*, București, an. VII, nr. 5, mai 1928.
- Vianu, Tudor, *Statul ca îndreptar*, în „Gândirea”, București, an. III, nr. 11, 5 februarie 1924.
- Stancu, Zaharia, *Locuri de mormînt*, în „Luceafărul”, București, an XIV, nr. 47, 20 noiembrie, 1971.
- Streinu, Vladimir, *Poezia 1930-1940*, în „Revista Fundațiilor Regale”, București, an VII, nr. 6, 1 iunie, 1940.
- *** *Cuvinte pentru drum*, în „Gândirea”, Cluj-Napoca, an. I, nr. 1, mai 1921.

Surse în format electronic (selectiv)

- Bădescu, Ilie, *Lumina Celui nevăzut*, la Trinitas TV, disponibil la http://www.dailymotion.com/video/xxkac4_prof-ilie-badescu-la-trinitas-lumina-celui-nevyzut-oboseala-sufleteascy-a-lumii-contemporane-11-octo_news?start=3102#.UTxhY1e87rA, accesat la 10.03.2013.
- Cistelean, Al., *Vasile Voiculescu – poet pe a V-a parte*, în „Argeș”, Pitești, ianuarie, 2007, disponibil la http://www.centrul-cultural-pitesti.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=378:diacritice&catid=83:revista-arges-ianuarie-2007&Itemid=112, accesat la 12.03.2013.
- Csaki, Moritz, *Viena și Europa Centrală. Modernitatea vieneză – Postmodernitate – Globalizare*, în „Secolul 21”, nr. 7-8-9, 2003, accesat la 20.03.2011 și 15.12.2013, disponibil la <http://www.secolul21.ro/viena16.htm>.
- Dănălache, Teodor, *Constantin Brâncuși, sculptor creștin*, în „CreștinOrtodox.ro”, 15 martie, 2013, disponibil la <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/constantin-brancusi-sculptor-crestin-139944.html>, accesat la 16.03.2013.